

Piotr Długosz

Uniwersytet Rzeszowski

Korepetycje jako obrona klas średnich przed deklasacją społeczną na przykładzie społeczności regionalnej Podkarpacia

Private tutoring as the middle classes' defence against social degradation based on the example of the community of the Sub-Carpathian region

ABSTRACT: The article aims to analyse the phenomenon of private tutoring among young people. Reliance on private tutoring may be seen as a form of the middle classes' defence against social degradation. This reaction occurred when higher education became mass education. Middle-class representatives try to provide their children with an educational edge and to increase their career opportunities. In peripheral regions the phenomenon is accelerated, since education constitutes valuable capital which can be exchanged for other goods. The analysis draws on the results of surveys carried out among lower secondary school pupils and secondary school pupils in the region. The findings show that private tutoring is correlated with cultural, economic and social capital. Having a private tutor is also related to giving high status to higher education, high educational and professional aspirations and meritocratic and anti-egalitarian orientation. Private tutoring is part of the lifestyle of the middle classes and it is a tool used to maintain their social status.

KEYWORDS: Sociology of education, social degradation, middle class, private tutoring, educational inequalities, peripheries.

STRESZCZENIE: Celem artykułu jest analiza zjawiska korepetycji wśród młodzieży. Korzystanie z korepetycji można ujmować jako formę obrony klas średnich przed deklasacją społeczną. Ta reakcja pojawia się w warunkach umasowienia edukacji wyższej. Klasy średnie starają się zapewnić swoim dzieciom przewagę edukacyjną i zwiększyć ich szanse życiowe. Na peryferiach to zjawisko przybiera na sile, gdyż wykształcenie

stanowi cenny kapitał wymieniany na inne dobra. Do analiz zostały wykorzystane badania sondażowe zrealizowane wśród uczniów szkół gimnazjalnych i maturalnych w regionie. Korzystanie z korepetycji było skorelowane z kapitałem kulturowym, ekonomicznym i społecznym. Uczestnictwo w korepetycjach było też związane z wysoką pozycją wyższego wykształcenia w systemie wartości, wysokimi aspiracjami edukacyjnymi i zawodowymi, orientacją merytokratyczną i antyegalitarną. Korepetycje uczniów wpisują się w styl życia klas średnich. Stanowią narzędzie w walce o zachowanie statusu społecznego.

SŁOWA KLUCZOWE: Socjologia edukacji, deklasacja społeczna, klasa średnia, korepetycje, nierówności edukacyjne, peryferia.

Wprowadzenie

Z analiz poświęconych prywatnym wydatkom edukacyjnym w Polsce wynika, iż o prywatnych inwestycjach w kursy i korepetycje decyduje dochód *per capita*, wykształcenie matki, miejsce zamieszkania i województwo (Rokicka, Sztanderska 2013, s. 14).

Obserwacje potwierdzają stwierdzoną przez wielu badaczy prawidłowość, iż na korzystanie z korepetycji ma wpływ status społeczny (Giza-Poleszczuk 2000; Kwieciński 2002; Putkiewicz 2005; Jakubowski 2007; Borowicz 2008; Krzyżanowska, Stec 2011). Jednak pojawia się paradoks polegający na tym, iż w jednym z najbiedniejszych i najsłabiej rozwiniętych województw, jakim jest Podkarpacie (Gorzelał 2008; Raport Polska 2011) wydatki na korepetycje są najwyższe i ustępują tylko tym zaobserwowanym na Mazowszu.

Zidentyfikowane zjawisko zaskakuje – w biednym, rolniczym, słabo zurbanizowanym regionie rodzice inwestują ponadprzeciętnie w edukację swoich dzieci. Na tym przykładzie można zaobserwować, że współcześnie próbuje się obronić status społeczny wśród klas średnich za pomocą inwestycji edukacyjnych w swoje potomstwo. Zjawisko to nie jest nowe i jest znane na zachodzie (Collins 1977; Robson, Butler 2001; Ball 2003; Vincent, Ball 2007; Goldthorpe 2012). Analizując to zjawisko w wielu krajach Mark Bray (2012) wskazał, że pojawia się ono przeważnie tam, gdzie zachodzi korelacja wykształcenia ze stanowiskiem i dochodami. Pisali o tym również polscy badacze, zwracając uwagę na wzrost rodzicielskich inwestycji w wykształcenie w kontekście przystosowania się do transformacji społeczno-ekonomicznej (Giza-Poleszczuk 2000; Ziółkowski 2000; Koralewicz, Ziółkowski 2003). Pojawiają się też analizy, które pokazują globalny charakter tego zjawiska (Odrowąż-Coates, Stańczak 2013).

Celem artykułu jest przedstawienie związku statusu społecznego z korzystaniem z korepetycji. Zjawisko to jest traktowane jako forma obrony przed deklasacją wśród klas średnich. Peryferyjne położenie Podkarpacia mo-

że wzmacniać takie zachowania. Janusz Szymański zauważa, że niebagatelne znaczenie mają tradycje kultury regionalnej i wynikające z nich wzory społeczno-kulturowe (Szymański 2006, s. 119). Wysoka wartość edukacji oraz dbałość samorządów o jakość edukacji są kultywowane na tych terenach już od czasów galicyjskich. Podrapcie obok mazowieckiego i małopolskiego zostało zaliczone do grupy regionów o wysokim poziomie konkurencyjności edukacyjnej (Górecka, Bezdeń 2011, s. 207). Prezentowane analizy należy potraktować jako *case study*, pozwalające ujawnić mechanizmy obrony przed deklasacją klas średnich poprzez korepetycje w specyficznym kontekście przestrzenno-kulturowym.

Teoretyczne aspekty badanego zjawiska

Próbę uzasadnienia tezy wskazującej, iż branie korepetycji jest formą aktywnej obrony przed społeczną deklasacją zaczniemy od ogólnych przesłanek dotyczących stylu życia i etosu klas średnich. W społeczeństwach merytokratycznych wysokie pozycje społeczne mogą być osiągane dzięki wysokiemu statusowi edukacyjnemu (Parsons 1972; Bills 2004; Sorokin 2010). Większość społeczeństw, a przede wszystkim przedstawiciele wyższych warstw społecznych, zinternalizowali merytokratyczną normę. W tych kręgach jest ona szeroko respektowana (Merton 2002).

Wiemy też, że w ludzkiej naturze pojawia się dążenie do sukcesu, prestiżu i demonstrowania ich symboli. Jednostki rywalizują o rzadkie dobra, dystansując innych osobników, co daje zadowolenie i satysfakcję (Veblen 1971). Również dyplom wyższej uczelni będzie stanowił przedmiot ostentacyjnej konsumpcji. Im będzie on rzadszy, tym jego wartość będzie wyższa. Na ten fakt zwrócił uwagę Charles Wright Mills twierdząc, iż nowe klasy średnie dbają przede wszystkim o zapewnienie dzieciom „dobrego wykształcenia”. Nie dziedziczy się już własności, ale ambicję zawodową i wykształcenie, które jest jej warunkiem (Mills 1965, s. 403). Klasy średnie wobec napływu „obcego elementu” stosują strategię zamykania społecznego (Ball 2003). Polega to na wyszukiwaniu elitarnych szkół i lokowaniu w nich swoich dzieci, a także na zapewnianiu im prywatnych tutorów oraz wielu zajęć dodatkowych i rozwijających. Zatem należy założyć, iż edukacja jest dobrem konsumpcyjnym dla przedstawicieli klas średnich. W warunkach umasowienia edukacji członkowie klasy średniej są zmuszeni do podwyższania statusu edukacyjnego swoich dzieci, gdyż dzięki niemu mogą je obronić przed społeczną degradacją. Randall Collins (1977) zakładał, iż w społeczeństwie kapitalistycznym konflikt społeczny jest przeniesiony do systemu edukacyjnego i tam jednostki rywalizu-

ją o wysokie pozycje w strukturze zawodowej, władzy, politycznej. Szkoła jest płaszczyzną „walki klas” o najlepsze kredencjały. Prawdziwość tej hipotezy potwierdza zjawisko wzmożonego popytu na korepetycje w okresie reform prowadzących do egalitaryzacji szkolnictwa wyższego.

W Polsce wzrost korepetycji odnotowano w latach 60. XX wieku i były one reakcją inteligencji na wprowadzenie punktów za pochodzenie na studia wyższe dla dzieci chłopskich i robotniczych (Borowicz 2008, s. 81). W ten sposób wyższe warstwy społeczne chciały lepiej przygotować swoje dzieci do egzaminów wstępnych na studia. Korepetycje miały zatem pomagać klasom średnim zachować status edukacyjny swoich potomków. Wtedy, jak pokazują wyniki badań, około 1/3 maturzystów korzystała z korepetycji. Obecny wzmożony popyt na korepetycje również można tłumaczyć podobnymi czynnikami. Reforma edukacji z 1999 r. i kolejne reformy szkolnictwa (powołanie PWSZ, system Boloński) sprawiły, iż studia wyższe stały się masowe.

Obecnie z powodu nadmiaru absolwentów studiów wyższych rynek pracy zaczyna zwracać uwagę na jakość edukacji, gdyż pracodawcy mając trudność z wyborem odpowiedniego kandydata, będą wybierać tego, kto będzie posiadał najlepszy certyfikat. W związku z tym zaczyna rosnać konkurencja w dostępie do prestiżowych uczelni i kierunków. Mają tego świadomość członkowie klasy średniej. Starają się zapewnić swoim dzieciom dobry start życiowy, inwestując w ich wykształcenie. Korepetycje są jednym ze wskaźników takiej inwestycji.

Napływ przedstawicieli niższych klas do kategorii ludzi z wyższym wykształceniem sprawia, iż klasy średnie wykorzystują strategię proedukacyjną w obronie wyższego statusu społecznego. Traktują wykształcenie jako strategiczny zasób, który może przyczynić się do zachowania wysokiego statusu rodziny pochodzenia. Wykształcenie staje się środkiem zapobiegającym deklasacji społecznej. Na ten fakt zwracali już uwagę Thurow (1972), Goldgorpe (2012) i inni. Rodziny bardziej uprzywilejowane na całym świecie dbają o to, aby ich dzieci zdobyły kwalifikacje, które pozwolą im na zachowanie przynajmniej takiego samego statusu, a na pewno zabezpieczą je przed degradacją społeczną (Odrowąż-Coates, Stańczak 2013).

Umasowienie szkolnictwa i wprowadzenie egzaminów testowych, a także likwidacja egzaminów wstępnych na wyższe uczelnie sprawiły, iż uczniowie, a przede wszystkim ich rodzice, zostali w większym stopniu niż do tej pory odpowiedzialni za kariery edukacyjne swoich dzieci. Dobrze przygotowanie uczniów do egzaminów stało się priorytetem w tych rodzinach, które uświadamiają sobie wpływ edukacji i szkolnych osiągnięć na losy życiowe jednostek (Giza-Poleszczuk 2000; Ziółkowski 2002).

Założmy, iż argumentacja na temat związków korepetycji ze strategiami obrony przed społeczną deklasacją w dobie inflacji dyplomów wydaje się logiczna i przekonująca. Pozostaje nam jeszcze wyjaśnić kwestię regionu Podkarpacia i jego wpływu na to zjawisko, który był jednym z istotnych czynników określających korzystanie z korepetycji i kursów (Rokicka, Sztanderska 2013).

W tej sytuacji należy się odwołać do czynników historyczno-kulturowych. Wykształcenie na peryferiach ma szczególną wartość. Klasa średnia pozbawiona zasobów ekonomicznych podejmuje szczególne inwestycje w kapitał kulturowy, który ma rzekomo kompensować deficyt kapitału ekonomicznego (Zarycki 2008, s. 81). Ponadto w warunkach niestabilności peryferia są narażone na załamania i kryzysy ekonomiczne, co w większym stopniu może prowadzić do drenażu kapitału ekonomicznego. W związku z tym inwestycje w kapitał kulturowy mogą być zabezpieczeniem przed niestabilnością (Zarycki 2009, s. 143). Województwo podkarpackie leży na terenie dawnego zaboru austriackiego, gdzie wykształcenie było jedynym środkiem prowadzącym do awansu społecznego. W związku z tym kiedyś, a także obecnie, mieszkańcy tych terenów przywiązują bardzo dużą wagę do edukacji, co widać po wynikach egzaminacyjnych i wydatkach na korepetycje (Herbst 2012; Rokicka, Sztanderska 2013). Ponadto wiejski i małomiasteczkowy charakter tych ziem sprawiają, iż młodzież dąży do ich opuszczenia i chce swoje życie zawodowe wieść w metropoliach (Fatyga 2000). Innymi słowy, obroną przed deklasacją dla klas średnich na peryferiach jest zapewnienie dzieciom wysokiej jakości edukacji, dzięki której będą mogły zdobyć pracę i osiągnąć wysoki status w strukturze miast metropolitalnych. Wydatki powodowane lękiem przed deklasacją społeczną będą więc relatywnie wyższe. Lęk, jak wynika z pracy Tamasza Zaryckiego (2009), może być na peryferiach wyższy, stąd większa mobilizacja zasobów w celu obrony statusu.

Na podstawie literatury przedmiotu oraz obserwacji rzeczywistości społecznej można założyć, iż korepetycje są formą inwestycji w wykształcenie i przyszłość dziecka. Są też długotrwałą strategią obrony klasy średniej przed społeczną deklasacją.

- Im wyższy status społeczny, rodziny pochodzenia, tym częściej uczniowie korzystają z korepetycji. Zakłada się, iż głównym motywem korzystania z tego typu zajęć jest chęć obrony przed deklasacją społeczną. W związku z tym, z korepetycji będą częściej korzystać dzieci klas średnich, które muszą rywalizować na runku edukacyjnym i pracy o wysokie pozycje społeczne.
- Im wyższe zasoby kapitału ekonomicznego, kulturowego, tym częściej młodzież korzysta z płatnych zajęć. Ta hipoteza jest uzupełnieniem

pierwszej i wskazuje, iż inwestycje w edukację dzieci są funkcją kapitału ekonomicznego i kulturowego. W pierwszym przypadku może chodzić o konwersję środków finansowych w kapitał kulturowy, który podkarpackie klasy średnie uważają za trwalszy, wymienny na inne dobra, np. prestiż, władzę. W drugim przypadku chodzi o to, że inwestuje się w edukację wśród jednostek o odpowiednim etosie, w więc nadających wykształceniu szczególną wartość. Można w tym przypadku mówić o inteligencji, profesjonalistach i jej/ich etosie.

- Im wyższe są aspiracje edukacyjno-zawodowe, tym częściej młodzi korzystają z korepetycji. Drugim warunkiem brania korepetycji muszą być wysokie aspiracje. Zakłada się, iż wysoka wartość wykształcenia, orientacja merytokratyczna i zdolność do podwyższania pozycji edukacyjnej częściej będzie charakteryzowała dzieci klasy średniej.
- Odsetek biorących korepetycje będzie rósł w kolejnych latach. Wzrost liczby absolwentów studiów, inflacja wykształcenia i rosnąca konkurencja o wysokie pozycje sprawiają, iż dzieci klas średnich coraz częściej są zmuszone rywalizować o korzystne statusy edukacyjne. Rosnąca liczba uczniów biorących korepetycje jest konsekwencją zwiększonej rywalizacji o malejącą pulę wysokich statusów społecznych.

Związek statusu społecznego z braniem korepetycji

Do weryfikacji hipotez będą wykorzystane źródła zastane i wywołane. Będą to zarówno badania autora, jak też dane uzyskane przez innych badaczy. Cechą wspólną tych materiałów jest to, iż są to dane sondażowe i poza jednym wyjątkiem ograniczają się do regionu Podkarpacia.

Prześledźmy dane na temat korepetycji na Podkarpaciu, a zwłaszcza jakie czynniki sprzyjają korzystaniu z nich przez młodzież. Aby zweryfikować hipotezy, zostanie zastosowana triangulacja danych i metod.

O korepetycje zapytano w przeprowadzonym Bilansie Kapitału Ludzkiego¹. W badaniach sondażowych realizowanych wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych na Podkarpaciu zebrano 2342 ankiety (próbą ogólnopolską liczyła 35 712 respondentów). Pytanie dotyczyło dodatkowych zajęć w szkole, można więc przyjąć, że osoby, które odpowiedziały na nie twierdząco, korzy-

¹ Badania realizowane przez PARP i UJ i są poświęcone pomiarowi kompetencji mających wpływ na sytuację jednostki na runku pracy. Baza danych z uczniami dostępna na stronie: <http://bkl.parp.gov.pl/bazy-danych>

stają z korepetycji. Uzyskano odpowiedzi świadczące, że na zajęcia dodatkowo na Podkarpaciu uczęszczało 48% uczniów.

Wyniki analizy korelacyjnej² wskazują, iż zmienna korzystanie z kursów/korepetycji była skorelowana ze zmiennymi: aspiracje edukacyjne ($r = 0,105$), kontynuacja nauki na studiach dziennych ($r = 0,312$), decyzja o wyborze studiów/zawodu ($r = 0,178$), aspiracje zawodowe ($r = 0,197$), wykształcenie ojca ($r = 0,175$), wykształcenie matki ($r = 0,176$), sytuacja zawodowa matki ($r = 0,116$), liczba rodzeństwa ($r = -0,141$), miejsce zamieszkania ($r = 0,141$).

Na korepetycje i kursy najczęściej uczęszczają uczniowie, którzy zamierzają kontynuować naukę na studiach dziennych, chcą w przyszłości pełnić role profesjonalistów, pochodzą z rodzin z wyższym wykształceniem, z mniejszą liczbą rodzeństwa. Reasumując, na korepetycje i kursy uczęszczają uczniowi z kapitałem kulturowym oraz z wysokimi aspiracjami edukacyjno-zawodowymi.

Pytanie o korepetycje znalazło się również w badaniach realizowanych przez Podkarpackie Obserwatorium Rynku Pracy³. Badania prowadzono w całym regionie na próbie 9958 uczniów szkół zawodowych. Według zebranych informacji na korepetycje uczęszczało 30% ankietowanych. W tym przypadku korzystanie z korepetycji było skorelowane z miejscem zamieszkania ($r = 0,138$) i z aspiracjami edukacyjnymi ($r = 0,114$), wykształceniem matki i ojca (odpowiednio $r = 0,110$ i $r = 0,143$). Częściej w tej populacji biorą korepetycje maturzyści zamieszkali w miastach, chcący się dalej kształcić, a ich rodzice mają wyższe wykształcenie. Analizy świadczą, iż w tym przypadku również korepetycje wiązały się z wyższym statusem społecznym i kulturowym oraz wyższymi aspiracjami.

Kolejne wyniki badań pochodzą z samodzielnych badań autora zrealizowanych wśród maturzystów i gimnazjalistów na Podkarpaciu. Zaczniemy od prezentacji wyników badań gimnazjalistów klas trzecich z 2009 r.⁴ Z korepetycji korzystała jedna trzecia badanych. Korepetycje były skorelowane z lokalizacją gimnazjum ($r = 0,154$). Częściej brali je uczniowie uczęszczający do gimnazjów w mieście niż na wsi. Istotnie statystycznie okazało się miejsce za-

² W artykule są prezentowane wyniki analizy korelacyjnej przy poziomie istotności $\alpha \leq 0,05$

³ Badania zrealizowane w 2012 r. przez WUP w Rzeszowie. Dane dostępne na stronie: http://www.porp.wup-rzeszow.pl/strona-26-nasze_bazy_danych_spss.html

⁴ Wyniki badań pochodzą z grant badawczego „Społeczne skutki zmian oświatowych w Polsce” (1 H02E 039 30) – kierownik projektu Marian Niezgodą prof. UJ. Badania były realizowane na Śląsku, w Małopolsce i na Podkarpaciu. Cała próba liczyła 1767 respondentów, na Podkarpaciu analizie poddano 587 uczniów).

mieszkania ($r = 0,189$). Częściej korzystali z korepetycji mieszkańcy miast niż wsi. Zaobserwowano też związek między korzystaniem z korepetycji a typem budynku mieszkalnego ($r = 0,146$). Częściej z korepetycji korzystali mieszkańcy szeregówek i budynków wielorodzinnych do 4 pięter, niż ci z bloków i innych budynków o niższym standardzie. Korepetycje wiązały się z pracą rodziców na własny rachunek ($r = 0,116$). Wśród dzieci przedsiębiorców cieszyły się większym powodzeniem.

Wpływ na uczęszczanie na korepetycje miały też klasyczne czynniki statusu społecznego. Była to ocena sytuacji materialnej ($r = 0,186$), wykształcenie ojca ($r = 0,241$), wykształcenie matki ($r = 0,277$), sytuacja zawodowa ojca ($r = 0,108$) i matki ($r = 0,148$), indeks bogactwa ($r = 0,221$). Częściej korepetycje brali uczniowie z wyższym statusem społecznym, wyposażeni w kapitał kulturowy i ekonomiczny.

Ponadto analiza korelacyjna świadczy, że na korepetycje częściej uczęszczali uczniowie, którzy stawiali wysoko w hierarchii swoich dążeń życiowych ukończenie wyższej uczelni ($r = 0,139$) oraz uważali studia wyższe za jedną z głównych strategii zwiększenia szans na uzyskanie pracy ($r = 0,126$).

Zaobserwowano też, że korepetycje były skorelowane z planami edukacyjnymi po gimnazjum ($r = 0,185$), pozycją rankingową szkoły ponadgimnazjalnej ($r = 0,257$), lokalizacją uczelni wyższej ($r = 0,116$), poziomem aspiracji edukacyjnych po szkole ponadgimnazjalnej ($r = 0,153$).

Wymienione zależności pokazują, iż korepetycje korelują z poziomem aspiracji edukacyjnych. Im częściej uczeń brał korepetycje, tym częściej zamierzał dostać się do najlepszego liceum, kończyć studia wyższe na poziomie magisterium w uczelni, która jest zlokalizowana w dużych miastach. O tym, że korepetycje mają służyć zwiększaniu przewagi edukacyjnej, świadczyły też kolejne zależności. Istotnie statystycznie okazały się następujące motywacje wyboru szkoły ponadgimnazjalnej: zwiększa szanse dostania się na studia ($r = 0,230$), ma renomę i prestiż ($r = 0,134$), jest tam wysoki poziom nauczania ($r = 0,162$). Oznacza to, że uczniowie korzystający z korepetycji zwracali uwagę na szanse edukacyjne tworzone przez szkołę ponadgimnazjalną.

Zaobserwowano też korelację z udziałem uczniów w olimpiadach ($r = 0,127$), udziałem w zajęciach dodatkowych ($r = 0,241$), uczęszczaniem do przedszkola ($r = 0,170$). Jednostki uczęszczające na korepetycje miały zajęcia w przedszkolu, jak też były aktywne w zajęciach dodatkowych i olimpiadach. Można skonstatować, iż korepetycje są treningiem dla uczniów aktywnych poza szkolnymi zajęciami. Korepetycje są skorelowane z pociągami ($r = 0,160$), wyjazdami zagranicę w celach turystycznych ($r = 0,269$), liczbą książek w domu ($r = 0,172$), kapitałem społecznym ($r = 0,145$). Częściej korepetycje brały

dziewczęta niż chłopcy oraz uczniowie wyposażeni w kapitał kulturowy i społeczny. Na korepetycje uczęszczają uczniowie, którzy są wysyłani przez rodziców zagranicę, aby poznali świat i nauczyli się języków obcych.

Reasumując, na branie korepetycji miał wpływ status społeczny, kapitał kulturowy, poziom aspiracji edukacyjnych, orientacja merytokratyczna, miejsce zamieszkania, kapitał społeczny. W korepetycjach uczestniczyli przede wszystkim gimnazjaliści z wyższym statusem społecznym, wyposażeni w kapitał kulturowy, ekonomiczny, społeczny. Młodzież ta była też zorientowana proedukacyjnie: chodziła do przedszkola, na zajęcia dodatkowe i brała udział w olimpiadach. Wśród biorących korepetycje zaobserwowano wysoki poziom aspiracji edukacyjnych, kierowanie się jakością edukacji przy wyborze szkoły ponadgimnazjalnej i wysoką lokatą studiów wyższych w systemie wartości.

Kolejne dane pochodzą z badań sondażowych nad aspiracjami edukacyjnymi młodzieży z byłego województwa przemyskiego z roku 2008 oraz 2013⁵.

Wyniki analizy korelacyjnej dla danych z roku 2008 potwierdzają tezę o częstszych korepetycjach dzieci klas średnich. Korepetycje były skorelowane z wysoką pozycją ukończenia studiów wyższych w systemie celów życiowych ($r = 0,210$), uznaniem kontynuacji edukacji na studiach wyższych jako skutecznej metody znalezienia dobrej pracy ($r = 0,141$). Zaobserwowano też korelacje z planami życiowymi ($r = 0,166$), poziomem aspiracji edukacyjnych ($r = 0,167$), trybem studiów ($r = 0,245$), lokalizacją uczelni ($r = 0,173$), prestiżem kierunku studiów ($r = 0,146$). Również istotne statystycznie z korepetycjami okazały się takie motywy wyboru uczelni, jak: poziom nauczania ($r = 0,173$), możliwość zrobienia kariery ($r = 0,161$), prestiż uczelni ($r = 0,110$), wysoki poziom kadry ($r = 0,122$), zainteresowania ($r = 0,125$). Respondenci uczęszczający na korepetycje wybierają uczelnię kierując się wysoką jakością edukacji. Korzystanie z korepetycji było też skorelowane z planami emigracyjnymi ($r = 0,116$), egalitaryzmem społecznym ($r = -0,107$), oceną sytuacji materialnej ($r = 0,207$), Internetem wykorzystywanym do nauki ($r = 0,127$), płcią ($r = 0,145$), typem szkoły ($r = 0,298$), wykształceniem ojca ($r = 0,246$), miejscem zamieszkania ($r = 0,203$), indeksem bogactwa ($r = 0,252$).

Reasumując, prowadzone analizy wykazały, iż maturzyści korzystający z korepetycji cenią wyższą edukację i traktują ją jako trampolinę do kariery. Edukacja ta ma mieć wysoką jakość, co pozwoli na uzyskanie wysokiego statusu społecznego. Te orientacje są też skorelowane z wysokim statusem spo-

⁵ Dane te zbierane były w latach 2008, 2009, 2011, 2013. Próba badawcza miała charakter kwotowy i za każdym razem pomiaru dokonywano identycznie. W roku 2008 próba liczyła 936 maturzystów, w 2013 ankietowano 717 respondentów.

łecznym. Widać, iż uczniowie posiadający kapitał kulturowy i ekonomiczny częściej uczęszczają na prywatne lekcje. Częściej są to zamieszkujące miasto dziewczęta niż chłopcy. Na zajęcia te uczęszczają przede wszystkim dzieci klas średnich, które zinternalizowały merytokratyczną aksjologię. Edukacja wyższa wysokiej jakości (dobre uczelnie i prestiżowe kierunki) stanowi ich układ odniesienia, dlatego starają się najlepiej przygotować do owych wymagań. Ci uczniowie mają też inklinacje elitarne i skłaniają się ku tezie, że naturalne w społeczeństwie są nierówności.

Należy też pamiętać, iż ta strategia budowania kapitału intelektualnego jest wpisana w strategię adaptacyjną do zmiany społecznej klas średnich. Jak widać, jest ona dostępna dla uczniów z rodzin, które dysponują zasobami ekonomicznymi i kulturowymi.

Kolejne analizy zostały przeprowadzone na bazie danych z 2013 roku. Korepetycje były skorelowane z wysoką pozycją ukończenia studiów wyższych w systemie celów życiowych ($r = 0,282$), wyborem kontynuacji nauki na studiach wyższych jako skutecznej metody znalezienia pracy ($r = 0,179$). Związki istotne statystycznie zostały stwierdzone również w przypadku: planów życiowych ($r = 0,196$), wyboru prestiżowych kierunków studiów ($r = 0,199$), aspiracji edukacyjnych ($r = 0,168$), lokalizacji uczelni ($r = 0,247$), poziomu aspiracji zarobkowych ($r = 0,104$), zamiarów studiowania na zagranicznej uczelni ($r = 0,193$). Zaobserwowano też korelacje z częstością korzystania z Internetu ($r = 0,103$), wielkością domowej biblioteki ($r = 0,153$), doksztalcaniem, uczeniem nowych rzeczy w czasie wolnym ($r = 0,135$), uczęszczaniem do pubu, restauracji ($r = 0,172$), uprawianiem sportu ($r = 0,102$), chodzeniem do kina ($r = 0,141$), podróżami ($r = 0,109$), sytuacją ekonomiczną ($r = 0,207$), typem szkoły ($r = 0,268$), miejscem zamieszkania ($r = 0,142$), wykształceniem ojca ($r = 0,286$), sytuacją zawodową ojca ($r = 0,127$), indeksem wyposażenia w dobra materialne ($r = 0,230$).

Wyniki analiz świadczą, że o braniu korepetycji decyduje aspekt kulturowy, który jest związany z merytokracją i uznaniem wyższej edukacji za konieczny warunek sukcesu życiowego. W tym planie życiowym klas średnich znajdują się wysokie aspiracje edukacyjne, wyznaczone studiami w najlepszych uczelniach i na prestiżowych kierunkach. Mogą to być również studia zagraniczne, które dają większe możliwości konkurencji na globalnym rynku pracy. Korepetycje – wykazują to wyniki kolejnych analiz – są częścią etosu życiowego klas średnich, który polega na starannym wyborze ścieżki edukacyjnej na podstawie kryteriów jakościowych. Uczniowie korzystający z korepetycji częściej przy wyborze uczelni wyższej zwracali uwagę na następujące czynniki: wysoki poziom nauczania ($r = 0,170$), zainteresowanie tematyką studiów ($r = 0,157$),

możliwość kariery ($r = 0,173$), renoma i prestiż ($r = 0,123$), współpraca z zagranicą ($r = 0,105$), dobrze zorganizowany system praktyk ($r = 0,119$).

Uzyskane korelacje potwierdzają merytokratyczne inklinacje uczniów uczęszczających na korepetycje. Ci uczniowie, jak widać, wybierają uczelnie kierując się wysoką jakością kształcenia. Biorą pod uwagę jakość nauczania, własne zainteresowania i prestiż oraz to czy jej ukończenie daje szansę na karierę. W stosunku do badań z 2008 roku dochodzą dwa nowe elementy, tj. współpraca z zagranicą i system praktyk. Oznacza to, że aktualnie młodzież szuka swojej przewagi na rynku pracy poprzez zagraniczne studia i doświadczenie zawodowe. Na te aspekty obecnie zwracają uwagę uczniowie biorący korepetycje, co może świadczyć o ich refleksyjności i zdolności do odpowiedzi na wyzwania płynące z rynku pracy. Dzisiaj doświadczenie zawodowe i międzynarodowe certyfikaty wydają się o wiele ważniejsze niż kiedyś i mogą dawać przewagę na rynku pracy.

O tym, że edukacja dzieci jest pewnym projektem i wpisuje się w etos klas średnich, przekonują kolejne dane, które wskazują na pewne elementy stylu życia. Udział w korepetycjach był skorelowany z czytaniem książek ($r = 0,135$), chodzeniem do pubu, restauracji ($r = 0,172$), podróżami ($r = 0,109$), chodzeniem do kina ($r = 0,141$), uprawianiem sportu ($r = 0,102$).

Młodzież jest aktywna, w czasie wolnym spotka się z przyjaciółmi poza domem i podejmuje wiele działań, które rozwijają różne kompetencje. Po raz kolejny też pojawia się kwestia zasobów, które posiada rodzina pochodzenia i może je wykorzystać w celu uzyskania przewagi edukacyjnej i zwiększenia szans życiowych. Widzimy, że znaczący jest kapitał kulturowy i ekonomiczny. Dane te pokazują, iż płeć zaczęła tracić na znaczeniu. Być może zaszła zmiana i rodzice z wyższych pięt nie różnicują już strategii edukacyjnych, kierując się płcią.

Dane uzyskane wśród maturzystów z 2013 roku ukazują związek korepetycji branych w szkole ponadgimnazjalnej z tymi na wcześniejszych etapach nauczania. Korepetycje w szkole ponadgimnazjalnej były skorelowane z tymi w szkole podstawowej ($r = 0,121$) i gimnazjalnej ($r = 0,315$). Dane te wskazują, że o budowaniu przewagi edukacyjnej za pomocą korepetycji klasy średniej już myślą, gdy dziecko trafia do gimnazjum.

Potwierdzenie tezy, że korepetycje są domeną klas średnich i wpisują się w strategię obrony przed społeczną deklasacją znajduje się też w badaniach zrealizowanych w Drohobyczu na Ukrainie⁶. Bez szczegółowego wy-

⁶ Badania realizowane w 2013 r. były częścią badań nad młodzieżą pogranicza wschodniego. Na Ukrainie zrealizowano 584 ankiety wśród maturzystów.

liczenia współczynników korelacji można skonstatować, iż korepetycje były związane z wysokim kapitałem kulturowym, ekonomicznym i wysokimi aspiracjami edukacyjno-zawodowymi. Etos inteligencki – biorąc pod uwagę formy spędzania czasu wolnego – był jeszcze wyraźniejszy wśród uczniów korzystających z korepetycji.

Potwierdzenie powiązań między braniem korepetycji a statusem społecznym znajdziemy też w badaniach DNiP, które zostały zrealizowane w całym kraju⁷. W związku z tym, że próba dla Podkarpacia była niewielka, zaprezentowano wyniki analiz dla próby ogólnopolskiej. Takie podejście pozwala zweryfikować uzyskane zależności w lokalnych badaniach i rozszerzyć zakres wniosków poza Podkarpacie.

Korepetycje były skorelowane z aspiracjami edukacyjnymi rodziców ($r = 0,173$), zawodem ojca ($r = 0,131$), zawodem matki ($r = 0,153$), wielkością gospodarstwa domowego ($r = -0,127$), liczbą dzieci uczących się w liceum ($r = 0,167$), liczbą dzieci uczących się w technikum ($r = -0,121$), liczbą dzieci uczących się w zasadniczych szkołach zawodowych ($r = -0,160$), dochodem gospodarstwa domowego ($r = 0,139$), wykształceniem ojca ($r = 0,129$), wykształceniem matki ($r = 0,162$), wykształceniem dziadka ze strony matki ($r = 0,112$), uczęszczaniem do przedszkola ($r = 0,124$), liczbą książek w domu ($r = 0,125$).

Dane ogólnopolskie potwierdzają prawidłowości zaobserwowane na Podkarpaciu. Z korepetycji korzystają uczniowie z wyższym statusem. Mają oni kapitał kulturowy i ekonomiczny. Ponadto, jak pokazują wyniki korelacji, kapitał kulturowy jest transmitowany międzypokoleniowo, o czym świadczy korelacja między korzystaniem z korepetycji a wykształceniem dziadka ze strony matki. Te dane wskazują też, że korepetycje są częścią projektu edukacyjnego dla rodziców z klasy średniej. Jak widać, mają oni wyższe aspiracje w stosunku do swoich dzieci i częściej lokują rodzeństwo w szkołach licealnych, które najlepiej przygotowują do studiów wyższych.

Z badań Centralnej Komisji Edukacyjnej wynika, iż uczniowie korzystający z korepetycji pochodzą z gospodarstw bogatszych i lepiej wykształconych (Jakubowski 2007, s. 36). Do podobnych konkluzji doszli badacze w badaniach DNiP z części jakościowej. Stwierdzili, iż korepetycje biorą uczniowie z bogatszych rodzin, uczęszczający do szkół z wysokim EWD, których rodzice

⁷ Badania realizowane przez IFiS PAN, IBE na próbie 5923 uczniów w latach 2009–2013. Badania sondażowe są częścią dużego projektu, w którym zostały zrealizowane też badania jakościowe. Baza danych dostępna na stronie: http://www.ifispan.waw.pl/index.php?lang=pl&m=page&pg_id=219

interesują się edukacją dzieci i starają się im zapewnić warunki rozwoju i użytkowania wysokich osiągnięć edukacyjnych (Krzyżanowska, Stec 2011, s. 111). Na związek wysokiego statusu rodziny pochodzenia z korepetycjami wskazują też reprezentatywne badania wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych (Młodzież 2009; Młodzież 2011).

Korepetycje na Podkarpaciu w latach 2008 i 2013

W tej części artykułu zostanie przedstawiona analiza dynamiczna z uwzględnieniem zmiennej rok badania. Zakłada się, iż wzrost absolwentów szkół wyższych na rynku pracy i inflacja wykształcenia będą pozytywnie wpływać na uczęszczanie na korepetycje uczniów wywodzących się z klas średnich. Dzięki wykorzystaniu tak samo brzmiących pytań w badaniach z roku 2008 i 2013 można zaobserwować jak czynnik czasu i pojawiające się wraz z nim procesy wpłynęły na analizowane zjawisko.

W roku 2008 z korepetycji korzystało 50%, a w 2013 roku 62% uczniów. Nastąpiła tendencja zwyżkowa. Ponadto analizy wykazują różnice wśród uczniów z różnych typów szkół. W roku 2008 korepetycje brało 63% licealistów, 39% uczniów z liceum profilowanego i 30% z technikum. W roku 2013 na korepetycje uczęszczało już 73% licealistów i 47% uczniów technikum.

Tabela 1. Zmienne statusowe a rok badania

Rok	Edukacja ojca		
	poniżej średniego	średnie	powyżej średniego
2008	41	54	74
2013	49	69	84
	sytuacja materialna		
	zła	przeciętna	dobra
2008	30	45	61
2013	41	57	73
	miejsce zamieszkania		
	Przemysł	inne miasto	wieś
2008	70	59	40
2013	72	61	57

Źródło: badania własne

W tabeli 1 zawarto wyniki, które pokazują, jak zmienił się odsetek uczniów biorących korepetycje w analizowanym przedziale czasowym w trzech kategoriach zmiennych. Biorąc pod uwagę wykształcenie widzimy, iż między pomiarami liczba uczniów biorących korepetycje, których ojcowie mieli wy-

kształcenie poniżej średniego, wzrosła o 8%, ze średnim o 15%, a powyżej średniego o 10%.

Podobne są zmiany w kategorii ocena sytuacji materialnej gospodarstwa domowego. Wśród maturzystów oceniających źle sytuację materialną wzrosła liczba biorących korepetycje o 9%, wśród oceniających przeciętnie 12%, wśród oceniających dobrze też 12%. Uwzględniając miejsce zamieszkania i jego wpływ na uczęszczanie na korepetycje można powiedzieć, iż w Przemysłu i innych bliskich miastach te zmiany są minimalne. Za to aż o 17% wzrosła liczba uczniów ze wsi, którzy korzystają z korepetycji.

Dane te świadczą, iż w ciągu pięciu lat dzielących pomiary wzrosła liczba uczniów biorących korepetycje. W większości dotyczyło to uczniów z rodzin o średnim i wysokim statusie społecznym. Analiza miejsca zamieszkania wykazała wzrost korepetycji wśród młodzieży wiejskiej. Tendencja ta może być wynikiem emigracji klas średnich z miast na wieś. Bogatsi mieszkańcy miast wyprowadzają się do domów budowanych w miejscowościach podmiejskich, co mogło wpłynąć na największe zaobserwowane zmiany na wsi.

Jeśli przyjmiemy tezę, iż korepetycje są narzędziem walki klas o dominację i wysoką pozycję w strukturze społecznej, to na podstawie uzyskanych danych można wykazać, że ta walka odbywa się na wyższych piętrach społecznej struktury. Być może „egalitaryzacja” wykształcenia przyczynia się do tego, że rodzice uczniów uważają, iż „zwykłe” wykształcenie już nie wystarczy i należy zapewnić dziecku większe szanse życiowe poprzez edukację w uczelniach z czołówki rankingów i na prestiżowych kierunkach. A do tego potrzebne są wyższe osiągnięcia edukacyjne.

Podobne trendy zaobserwowano w badaniach uczniów realizowanych na terenie całego kraju przez CBOS (Młodzież 2009; Młodzież 2011). W roku 1998 na korepetycje uczęszczало 39% uczniów, w 2003 – 46%, w 2008 – 54%) a w 2010 – 53%. O korepetycjach decydowało wykształcenie i miejsce zamieszkania. Najczęściej brały je dzieci rodziców z wyższym wykształceniem i zamieszkujących w mieście.

Zebrane dane w badaniach podłużnych wykazują, iż w kolejnych latach rośnie odsetek uczniów korzystających z korepetycji. Zaobserwowany wzrost może być wynikiem rosnącej rywalizacji o wysokie statusy edukacyjne i zawodowe. Kilka lat temu wystarczyło skończyć tylko studia aby uzyskać status profesjonalisty, obecnie muszą być to studia prestiżowe. Klasa średnia chce więc podnieść osiągnięcia edukacyjne swoich dzieci, aby zwiększyć ich szanse na studia w najlepszych uczelniach, które umożliwią zdobycie wysokiego statusu społecznego.

Zakończenie

Analizy przeprowadzone na wielu zbiorach danych potwierdzają postawione hipotezy. Korepetycje są częściej brane przez dzieci klasy średniej. Są to uczniowie posiadający kapitał społeczny, ekonomiczny i kulturowy. Dane potwierdzają, że im jednostka ma wyższe aspiracje edukacyjno-zawodowe, tym częściej korzysta z korepetycji. Zebrane dane w badaniach podłużnych świadczą, że w ostatnich latach rośnie odsetek osób biorących korepetycje wśród młodzieży z wyższym statusem. Za Milesem (1965) można skonstatować, iż umasowienie wyższej edukacji wywołało panikę statusu. Klasy średnie zorientowały się, iż do wyższego wykształcenia i wysokiego statusu zawodowego aspirują również klasy niższe. W dużej mierze o łatwym dostępie do wyższego wykształcenia zadecydował ogromny przyrost prywatnych uczelni i niż demograficzny. Reakcją obronną na deklasację społeczną klas średnich było zwiększenie inwestycji edukacyjnych. W założeniu rodziców, inwestycje te – czyli między innymi korepetycje – miały przyczynić się do uzyskania przewagi edukacyjnej i zwiększenia szans na studiowanie w uczelniach z czołówki rankingów prestiżowych kierunków. Uzyskany dyplom najlepszej uczelni ma wzbudzać szacunek, a także umożliwić ubieganie się o najlepsze stanowiska, a co za tym idzie o wysokie dochody i wysoką jakość życia.

Dobrze to zjawisko ujął w swoim studium o wpływie wysokich osiągnięć szkolnych na życiowe osiągnięcia jednostki i osiągnięcia edukacyjne dzieci Zbigniew Kwieciński (2002). Klasy średnie myślą o edukacji dzieci jako o projekcie do zrealizowania, na który muszą się znaleźć środki. Edukację dzieci traktuje się jako najlepszą inwestycję na przyszłość, dzięki której rodzina będzie mogła zachować swój wysoki status społeczny. Na taką interpretację analiz wskazuje zaobserwowana korelacja korepetycji z poziomem aspiracji edukacyjnych, zawodowych, wyborem prestiżowego kierunku, merytorycznymi kryteriami wyboru szkoły ponadgimnazjalnej/uczelni wyższej. Bowiem w gimnazjum czy też w szkole ponadgimnazjalnej uczniowie, mając wsparcie rodziców, nastawiają się na edukację wysokiej jakości. Dlatego starają się podnieść swoje osiągnięcia szkolne poprzez korepetycje i dzięki nim dostać się do placówek edukacyjnych, w których jest wysoki poziom, najlepsza kadra i otrzymuje się prestiżowe dyplomy.

Warto przypomnieć, że dzięki tym procesom nadal będą utrzymywane nierówności edukacyjne. W tym może tkwi tajemnica utrzymujących się nierówności edukacyjnych w Polsce w XX i XXI wieku (Sawiński 2008, s. 43).

Uczniowie z rodzin z klas średnich mają z jednej strony nakreśloną trajektorię edukacyjną i rodzina stara się wspierać jednostkę, aby ta nie „zoczyła” z kursu. A dzieci z klas niższych ani nie mają tak wyraźnie sprecyzowanego celu edukacyjnego, ani nie mają środków, by ewentualnie zrealizować swe dążenia w dotarciu do niego. Innymi słowy, klasy średnie mają wysokie aspiracje i zasoby, więc kapitał, który pozwala na osiągnięcie tych aspiracji. Klasy niższe ani nie mają wysokich aspiracji, ani nie mają zasobów, które pozwalałyby na ich realizację. Zaobserwowane zjawisko znajduje potwierdzenie w teorii reprodukcji kulturowej (Bourdieu, Passeron 2006).

Na peryferiach ten fenomen jest jeszcze bardziej wyrazisty, a obawa o utratę statusu klasy średniej wydaje się większa. Dlatego presja na inwestycje w wykształcenie potomstwa jest wysoka. Wykształcenie bowiem uważane jest za najlepszą polisę na czasy ryzyka i niepewności.

Literatura

- Ball S.J. (2003), *Class strategies and education market: The middles classes and social advantages*, Routledge, London.
- Bills D.B. (2004), *The sociology of education and work*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Borowicz R. (2008), *Kwestie społeczne: trudne do rozwiązania czy nierozwiązywalne?*, (2008), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Bourdieu P., Passeron, J.C. (2006), *Reprodukcja*, PWN, Warszawa.
- Bray M. (2012), *Korepetycje. Cień rzucany przez szkoły*, Wolters Kluwer business, Warszawa.
- Collins R. (1977), *Some comparative principles of educational stratification*, „Harvard Educational Review” nr 47.
- Fatyga B. (2000), *Zakończenie*, [w:] *Dwie Europy. Młodzi Niemcy i młodzi Polacy na przełomie wieków*, Fatyga B., Górniak K., Zieliński P. (red.), Instytut Badań nad Podstawami Demokracji, Warszawa.
- Giza-Poleszczuk A. (2000), *Przestrzeń społeczna*, [w:] *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, Giza-Poleszczuk A., Marody M., Rychard A., IFiS PAN, Warszawa.
- Goldthorpe J.H. (2012), *O socjologii. Integracja badań i teorii*, IFiS PAN, Warszawa.
- Gorzela G. (2008), *Regiony Polski wschodniej i zachodniej – ujęcie porównawcze*, [w:] *Historyczno-kulturowe uwarunkowania rozwoju: Polska i Ukraina*, Gorzela G., Tucholska A. (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Górecka S., Bezdeń P. (2011), *Przestrzenne zróżnicowanie efektów kształcenia w województwie dolnośląskim na podstawie wyników egzaminów zewnętrznych*, „Forum Socjologiczne”, nr 2.
- Herbst M. (2012), *Edukacja jako czynnik i wynik rozwoju regionalnego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Jakubowski M. (2007), *Wpływ czynników ekonomicznych na wyniki egzaminów wewnętrznych*, „Egzamin. Biuletyn Badawczy Centralnej Komisji Egzaminacyjnej”, nr 11.
- Koralewicz J., Ziółkowski M. (2003), *Mentalność Polaków: sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym 1988–2000*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Krzyżanowska Ł., Stec B. (2011), *Nasza dalsza nauka i praca – szkoły ponadgimnazjalne*, IFiS PAN, Warszawa.

- Kwieciński Z. (2002), *Nieuniknione? Funkcje alfabetyzacji w dorosłości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń–Olsztyn.
- Merton R. (2002), *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, PWN, Warszawa.
- Mills W.C. (1965), *Białe kołnierzyki. Amerykańskie klasy średnie*, PWN, Warszawa.
- Młodzież 2008* (2009), CBOS, Warszawa.
- Młodzież 2010* (2011) CBOS, Warszawa.
- Odrowąż-Coates A., Stańczak J. (2013), *Strategie edukacyjne rodziców z klas średnich w Polsce i Arabii Saudyjskiej*. „Pedagogika Społeczna”, nr 49.
- Parsons T. (1972), *Szkice z teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa.
- Putkiewicz E. (2005), *Korepetycje szara strefa edukacji*, ISP, Warszawa.
- Raport Polska 2011*. MRR. Dostępny na: http://www.mrr.gov.pl/aktualnosci/polityka_rozwoju/Strony/ProjektRaportuPolska2011_28062011.aspx (data pobrania: 18.12.2013).
- Robson G., Butler T. (2001), *Coming to terms with London: Middle-class communities in a global city*, „International Journal of Urban and Regional Research”, nr 25.
- Rokicka M., Sztanderska U. (2013), *Cechy społeczno-ekonomiczne rodziny a ponoszenie wydatków na prywatne dobra i usługi edukacyjne*, „Edukacja”, nr 1.
- Sawiński Z. (2008), *Zmiany systemowe a nierówności w dostępie do wykształcenia*, [w:] *Zmiany stratyfikacji społecznej w Polsce*, Domański H. (red.), IFiS PAN, Warszawa.
- Sorokin P. (2010), *Ruchliwość społeczna*, IFiS PAN, Warszawa.
- Szymański M., 2006, *Studia i szkice z socjologii edukacji*, Instytut Badań Edukacyjnych. Warszawa.
- Thurow L.C. (1972), *Education and Economic Equality*, „Public Interest”, nr 28.
- Veblen T. (1971), *Teoria klasy próżniaczej*, PWN, Warszawa.
- Vincent C., Ball S.J. (2007), *Making up' the middle-class child: families, activities and class dispositions*. „Sociology”, Nr 41.
- Zarycki T. (2008), *Kulturowo-polityczne uwarunkowania modernizacji Polski wschodniej i zachodniej*, [w:] *Historyczno-kulturowe uwarunkowania rozwoju: Polska i Ukraina*, Gorzelak G., Tucholska A. (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Zarycki T. (2010), *Peryferie: nowe ujęcia zależności centro-peryferyjnych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Ziółkowski M., *Przemiany interesów i wartości społeczeństwa polskiego: teorie, tendencje, interpretacje*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2000.

Aneks

Zestawienie współczynników korelacji korzystania z korepetycji ze zmiennymi wykorzystywanymi w badaniach (wszystkie współczynniki korelacji są podane przy poziomie istotności alfa mniejsze lub równe 0,05)

Nazwa badań	BKL 2010	PORP 2012	Gimnazjaliści 2009	MP 2008	MP 2013	DNiP 2012
Zmienne						
Ukończenie wyższej uczelni			0,139	0,210	0,282	
Kontynuacja nauki na studiach			0,126	0,141	0,179	
Plany życiowe			0,185	0,166	0,196	
Aspiracje edukacyjne	0,105	0,114	0,153	0,167	0,168	0,173

Nazwa badań	BKL 2010	PORP 2012	Gimnazjaliści 2009	MP 2008	MP 2013	DNiP 2012
Pozycja rankingowa szkoły/uczelni			0,257			
Tryb studiów	0,312			0,245		
Typ uczelni				0,132		
Kierunek studiów				0,101		
Lokalizacja uczelni			0,116	0,173	0,247	
Studia zagranicą					0,193	
Kierunek prestiżowy				0,146	0,199	
Zwiększa szanse dostania się na studia			0,230			
Ma renomę i prestiż			0,134	0,110	0,123	
Wysoki poziom nauczania			0,162	0,173	0,170	
Umożliwia zrobienie kariery				0,161	0,173	
Współpraca z zagranicą					0,105	
System praktyk					0,119	
Uczęszczanie do przedszkola			0,170			0,124
Dobra kadra naukowa				0,122		
Zainteresowania tematyką studiów				0,125	0,157	
Udział w olimpiadach			0,127			
Udział w zajęciach dodatkowych			0,241			
Aspiracje zawodowe	0,197					
Aspiracje płacowe					0,104	
Plany emigracyjne				0,116		
Wyjazdy turystyczne zagraniczne			0,269			
Czytanie książek					0,135	
Dokształcanie się						
Chodzenie do pubu, restauracji					0,172	
Podróżami					0,109	
Chodzenie do kina					0,141	
Uprawianie sportu					0,102	
Egalitaryzm społeczny				-0,107		
Ocena sytuacji materialnej			0,186	0,207	0,207	
Dochód gospodarstwa						0,139
Praca zgodna z zawodem				0,079		
Płeć			0,160	0,145		
Typ szkoły				0,298	0,268	
Wykształcenie ojca	0,175	0,110	0,241	0,246	0,286	0,129
Wykształcenie matki	0,176	0,143	0,277			0,162
Wykształcenie ojca matki						0,112
Pozycja zawodowa ojca			0,108		0,127	0,131
Pozycja zawodowa matki	0,116		0,148			0,153
Kapitał społeczny			0,145			
Liczba rodzeństwa	-0,141					0,127
Miejsce zamieszkania	0,141	0,138	0,189	0,203	0,142	

Korepetycje jako obrona klas średnich...

Nazwa badań	BKL 2010	PORP 2012	Gimnazjaliści 2009	MP 2008	MP 2013	DNiP 2012
Indeks bogactwa			0,221	0,252	0,230	
Lokalizacja szkoły			0,154			
Praca na własny rachunek			0,116			
Typ budynku			0,146			
Liczba książek			0,172		0,153	0,125
Wielkość próby	n = 2342	n = 9958	n = 587	n = 936	n = 717	n = 5923